

COM LES ARTS ESTAN TRANSFORMANT EL MÓN?

Polítiques i programes que
promouen en els cinc continents
el paper de les arts i la cultura
en l'educació

«La cultura és el despertar de l'home.»

María Zambrano

Els exemples següents comparteixen l’objectiu de millorar el món prenent com a punt de partida l’avenç de la persona i de la seva comunitat immediata. L’art és el mitjà escollit per aconseguir-ho perquè té el poder de la transversalitat, la individualitat i la cooperació. Ningú no pot ser creatiu per un altre, però, a la vegada, ningú no és creatiu sense nodrir-se de l’altre. Les pràctiques artístiques en el context educatiu afinen la flexibilitat, la improvisació, la percepció i la resolució de problemes, i faciliten l’establiment de relacions saludables.

ACUPUNTURA ARTÍSTICA

L’acupuntura és una eina de la medicina tradicional xinesa utilitzada per equilibrar la ment i el cos i per sanar els òrgans. Segons la dolència, les agulles se situen en uns punts o uns altres d’un sistema interconnectat. Bärbel Müller, arquitecta alemanya, considera que a la ciutat també se la pot escoltar i intervenir-hi d’una manera semblant. Descriu l’acupuntura urbana com la tria d’un seguit de punts i espais amb nivells energètics característics, els quals, si s’hi apliquen diferents estratègies, poden curar els respectius contextos i la ciutat sencera. L’artista congolès Faustin Linyekula ho troba una imatge molt bella i diu: «Potser Studios Kabako és això, punts d’acupuntura que permeten la circulació. Kabako és un esperit. Una manera de sentir-se i d’unir-se amb el món», explica el seu fundador.

Kisangani és la tercera ciutat més gran de la República Democràtica del Congo, amb 1,2 milions d’habitants. Faustin Linyekula hi va créixer i hi va tornar després de passar vuit anys a l’exili formant-se artísticament. La dansa contemporània era inexistent a Kisangani, o ballava sol tota la vida o es dedicava a ensenyar per tal de tenir companys de viatge. I així va ser. Va començar els assajos l’any 2007 amb joves de la ciutat d’entre catorze i disset anys. Alguns tallers els realitzaven altres artistes del continent que en Faustin i la seva dona, la Virginie Dupray, convidaven. Faustin Linyekula entrenava aquells nois de manera professional, amb la idea que poguessin viure de l’art en un futur; també els donaven un àpat i un petit estipendi. Si no entenien la importància del que estaven fent, ho deixarien. Al cap de tretze anys, sis dels quinze són ballarins professionals i continuen vivint al Congo o han emigrat a França. La Virginie, per la seva banda, ensenyava producció a un grup de noies que des de ben aviat produïen petits esdeveniments. La idea sempre era i és aprendre fent.

Studios Kabako és l’única estructura artística de Kisangani, una ciutat isolada i marcada per la guerra. L’any 2013 es van desplaçar a Lubunga, el lloc d’on és

A la plana anterior, alumne d’una escola de la zona de Lubunga, a Kisangani (Congo), on Faustin Linyekula i Virginie Dupray duen a terme el seu projecte artístic i educatiu *Dessine-moi une forêt!* Els alumnes van aprendre que cal preservar la diversitat i protegir els boscos de la tala indiscriminada. © Studios Kabako.

Linyekula i la zona més precària de la ciutat, on viuen unes 250.000 persones. El riu Congo separa Lubunga de la resta de Kisangani, i, com que no hi ha pont i la gent té por de l’aigua, Lubunga no es visita si no és que s’hi té família o amics. «Hi ha moltes qüestions abans que l’art. Ens hem d’assegurar que la gent té un àpat decent, que pot rebre atenció mèdica si es posa malalta, no es tracta de fer una *masterclass*, el que som realment és un company de vida», diu la Virginie. «En Faustin és un exemple. Per a molts d’ells és com un germà o un pare. Li demanen consell. Fem moltes coses que no tenen res a veure amb l’art.» Però l’art és el vehicle. Studios Kabako es finança majoritàriament amb els diners de les gires mundials de la companyia de dansa i ocasionalment reben beques de fundacions internacionals.

El projecte de llarg recorregut que van començar l’any 2019 es diu *Dessine-moi une forêt!* L’objectiu és lluitar contra la desforestació de la zona. L’immens bosc verd que hi havia quan en Faustin era petit, està desapareixent a causa de la pressió demogràfica, l’extracció de carbó i l’exportació de fusta. Per tal de seleccionar els joves de les més de quaranta escoles de Lubunga que participarien en el taller, van organitzar una competició —era la primera vegada que aquells nois i noies de dotze a divuit anys sentien parlar de competició— en la qual havien de produir una obra al voltant de la idea del bosc. Van seleccionar els dibuixos de quinze joves que durant el taller van parlar amb científics; van visitar els laboratoris de la universitat i la reserva de la biosfera de Yangambi, i van entendre què és un ecosistema. A més a més, van aprendre a fer anar l’ordinador. «No és dogmàtic ni acadèmic, la

idea és seguir-los i crear programes personalitzats segons els interessos de cadascú. Alguns han anat a fer tallers al Senegal o a Maputo; d’altres, a França. Es tracta d’obrir la seva experiència tant com sigui possible», explica Dupray. Afectar dos o tres joves, o unes quantes famílies, encara que siguin deu o quinze, ja és un canvi. I demostrar a les noies que tenen altres opcions més enllà de parir un fill cada dos o tres anys.

El projecte artístic i el social van junts, ja sigui una coreografia, un taller o un film. A Studios Kabako produeixen amb la mateixa lògica i esperit. «Creem orgànicament basant-nos en trobades. A l’Àfrica no hi ha projectes multidisciplinars com el nostre, que mesclin vídeo, música, ball i teatre», assegura Dupray.

I ara hi han sumat l’ecologia. El terreny ja està adobat per plantar arbres i desenvolupar programes d’agroforesteria durant els pròxims anys en 500 hectàrees de bosc degradat que han adquirit. Christophe Kolongo és un dels nois que van formar part de *Dessine-moi une forêt!* i desitja que més joves de Lubunga tinguin la possibilitat de fer les coneixences que a ells els ha brindat la iniciativa. Joyce Kalala va escriure: «En l’àmbit artístic i científic he après a plantar un arbre i a estudiar el sòl al laboratori; també que hem de

protegir el bosc evitant la tala indiscriminada. He après a utilitzar l’Excel i el Word, i a navegar per internet per fer recerques. El que ara m’agradaria aprendre és a fer anar la càmera».

GUARIR AMB L'ART I LA PARAULA

També hi ha una analogia entre la mil·lenària teràpia xinesa i Pre-texts, la proposta educativa iniciada per Doris Sommer, doctora en Literatura Comparada i professora de Llengües i Literatura Romàniques a la Universitat de Harvard. “Amb una sola indicació s’activen tots els sistemes: cognitiu, emocional i cívic. La consigna/acupuntura és: fes art d’aquest text i reflexiona sobre què has fet», escriu Sommer. El dispositiu s’inspira en pràctiques populars com la lectura en veu alta a les tabaqueres cubanes o la literatura de canya i cordill, i ha estat reconeguda com a educació per la pau per la UNESCO. Els tallers de Pre-texts succeeixen arreu, des de Seattle fins a Xangai, passant per Kampala. «Pre-texts és forma sense contingut. Per això funciona on sigui i amb qualsevol grup», assegura Sommer. L’any 2017 Doris Sommer va ser convidada a fer-ne un sobre equitat de gènere amb habitants de La Cañada Real a Madrid. Va decidir utilitzar la primera escena d’*Antígona* de Sòfocles. Una de les propostes de Pre-texts és que cada participant decideixi una activitat artística a partir del text i Sommer recorda la senyora Tudorita que va decidir que el grup busqués paraules clau, les escrivissin i les donessin als gitanos que hi havia al taller. Ells les traduïen al romaní i les tornaven a posar a la cistella. Tots els participants havien d’agafar un paperet i aprendre la paraula en romaní. «Així és com un intel·lectual agafa un text i així és com un artista agafa un material», assegura Doris Sommer. Una dona marroquina va interpretar Antígona i durant la cinquena sessió ja se sabien el guió de memòria. «I la resta estàvem al voltant, admirant l’escena», expressa Sommer entusiasmada.

«Qualsevol text pot ser sotmès a operacions artístiques, i la combinació entre la manipulació del text, perdent-li la por perquè el convertim en la nostra joguina, i la reflexió sobre el procés ens donen la doble energia de la creativitat i la reflexió», conclou Sommer. La poeta argentina Tálata Rodríguez lidera la implementació del protocol Pre-texts digital que ha nascut de la necessitat. L’artista i facilitadora de Pre-texts se’l va inventar durant el confinament, i la seva filla i companys de classe el van fer amb l’ajuda dels pares a través de WhatsApp. «Pre-texts proposa un canvi en la figura tradicional de l’educador que té una repercussió de benefici mutu: per al mestre, pensar-se com a facilitador li brinda la possibilitat de transmetre millor els continguts (amb menys esforç i més ràpidament) i pel grup és una oportunitat d’afermar-se i construir col·laborativament propostes que els siguin afins i amb les quals puguin participar amb un alt grau de satisfacció. Aquest petit canvi permet consolidar estructures horitzontals en les quals la responsabilitat s’assumeix i es posa en pràctica.»

Pre-texts és acupuntura pedagògica perquè treballa sobre circuits ja establerts, i produeix nous resultats. Observem i escoltem detingudament les inquietuds de cada grup per adaptar les propostes i aconseguir les finalitats consensuades de la manera menys esforçada. Aquesta mirada atenta per atendre els interessos de cada individu i els del grup és també la que té en Santiago Baruguel —psicòleg i tècnic en recreació i temps lliure—, que treballa a les sales d’intern-

El projecte *Dessine-moi une forêt!* posa en valor la importància dels boscos per lluitar contra la deforestació de la zona.
© Studios Kabako, 2019.

ment de l’Hospital de Salut Mental Carolina Tobar García de Buenos Aires. Els nens i joves interns actualment tenen vulnerat el dret a l’educació, però Baruguel i el seu equip faciliten la recreació educativa donant-los eines perquè es puguin autogestionar el temps i viure’l de forma activa. Realitzen jocs de fet i amagar, d’amagatalls i descobertes, tallers teatrals; construeixen joguines; fan intervencions participatives amb d’altres actors de l’hospital —com convidar a ballar els i les infermeres i altres professionals en la mostra de Murga per Carnaval, que és una tradició de la zona que combina el ball, la percussió, el color, les lletres humorístiques i crítiques—. Kathryn Grushka, artista i professora titular a l’Escola d’Educació de la Universitat de Newcastle (Austràlia), parla de la importància de tenir, en l’adolescència, plataformes per explorar que siguin segures, sense haver d’incórrer en conductes de risc. «L’adolescència va de prendre riscos, i l’art és un lloc segur en el qual fer-ho. Em puc dibuixar robant un cotxe, o em puc imaginar robant-lo, i matant gent; puc imaginar les condicions, la desgràcia, el dolor, i puc veure com altres adolescents ho han representat.» També es pot aplicar al trauma de les narratives migrants, per exemple; els bons professors d’art saben aprofundir-hi i ajudar a negociar amb el passat, el present i el futur, assegura Grushka. Gràcies a les pressions d’organismes estatals i de la societat civil en defensa dels drets de la infància, el 2019 l’Hospital C. Tobar García va contractar un equip de tres tècnics format per un psicòleg, un antropòleg i un músic. «Tots els i les joves interns manifesten el seu desig de continuar l’escolarització, sense excepcions», diu Baruguel, que està elaborant la formació específica de recreació en salut i espera que es pugui articular una xarxa de mestres hospitalaris amb la qual treballar

coordinadament. A través del joc i de llenguatges artístics aborden problemàtiques relacionades amb els processos de socialització i subjectivitat, i aporten eines per a significatives per la integració d’aquests nens i joves en les seves famílies i comunitats. «En aquest sentit, la coordinació amb els mestres hospitalaris resulta clau, perquè quan surtin de l’hospital, tindran una escola esperant-los que ajudarà a enfortir aquest llaç social», conclou Baruguel.

El programa indi Khel Mel, que es podria traduir com a joc, esport i diversió, és una iniciativa de l’organització Artreach India que també busca potenciar la confiança dels joves, i, a més a més, els ofereix una formació artística que els obre noves possibilitats personals i a voltes professionals. S’hi barregen joves de tretze a disset anys que viuen en hospicis o en comunitats marginades amb joves d’escoles privades de Delhi, i trenquen les barreres de classe a través d’interaccions construïdes al voltant de l’interès comú de fer art. El model Khel Mel ha funcionant tan bé que l’organització l’inclou a tots els seus programes. Artreach India és present a deu estats de l’Índia i està associada amb 55 organitzacions i també amb museus i escoles d’educació artística. Quan l’artista Lettie Blacket va començar el seu taller creia que gestionar un grup de nois d’entre sis i divuit anys seria difícil, però feliçment va comprovar que el grup estava molt entusiasmat i ajudava en tot, incloent-hi les tasques avorrides com netejar els pinzells i recollir el material. «Amb la formació professional en dibuix, animació, fotografia o disseny, sovint veiem joves que no havien trobat el seu lloc en l’educació i que amb el suport adequat produeixen obres de molta qualitat. La nostra formació també potencia l’aprenentatge del llenguatge i les ciències socials, i la història dels seus contextos», afirma Ita Mehrotra, directora d’ArtReach India.

PUNTS VITALS

L’etimologia de la paraula *escola* és 'oci', 'temps lliure'. És ben intel·ligent la reconversió d’una antiga escola a Chiyoda —un dels vint-i-tres districtes de Tòquio— en el preciós centre 3331 Arts Chiyoda, fundat fa deu anys per la inquietud d’un grup d’artistes que veien que a la ciutat faltava un espai on es creessin propostes artístiques i educatives per i amb la comunitat. «Els individus i la ciutat estan sincronitzats en la seva creativitat. Volem que aquest espai sigui un motor per al moviment creatiu de la ciutat», diu Masato Nakamura, artista i director del 3331 Arts Chiyoda, que explica que per tal d’arrelar han hagut de comunicar el seu missatge a la comunitat local tenint en compte tres generacions —petits, adults i gent gran—. Al 3331 Arts Chiyoda tenen un programa intergeneracional anomenat Asatte Asago en què fan créixer campanetes de la Mare de Déu a l’entrada del centre. Els menuts aprenen la importància de la cooperació, i l’activitat és un regal per a la comunitat. A l’estiu, totes aquestes flors floreixen, i també ofereixen una escola creativa on assisteixen nenes i nens de

El programa indi Khel Mel és una iniciativa de l’organització Artreach India per potenciar la confiança dels joves. Els ofereix una formació artística que els obre noves possibilitats personals i a vegades també professionals. © Artreach India

Chiyoda i d’altres prefectures japoneses. Tenen l’oportunitat de reflexionar i fer, i el model és ben diferent del currículum escolar japonès al qual estan exposats tot l’any. Destaca també la iniciativa Kaekko, creada per l’artista Hiroshi Fuji fa vint anys. Els nens porten les joguines que ja no volen i les intercanvien per «punts Kaeru» que bescanviaran per altres joguets. Els mateixos nens determinen l’estat dels objectes que arriben i els posen gomets de tres colors diferents segons com estiguin. L’activitat propicia noves interaccions, crea comunitat i encoratja la resolució de problemes en camps com l’educació, el benestar o el medi ambient. Al Kaekko Bazaar d’aquest

2020 al 3331 Arts Chiyoda, hi van participar 450 persones i l’activitat ja funciona amb èxit arreu del Japó i també es replica a museus, parcs, botigues o escoles d’altres països. «L’art encara no ha arribat a tota la població i molta gent hi dedica poc temps; 3331 Arts Chiyoda vol ser un model perquè això canviï, i perquè la comunitat local i els governs s’incorporin i participin cada vegada més en la conversa artística», conclou Nakamura.

L’Instituto Distrital de las Artes de Bogotá (Idartes) impulsa el programa Crea, que, a causa de la pandèmia, aquest 2020 ha funcionat en un 70% a través d’aula virtual. Quan sigui possible, tornaran a obrir els dinou centres Crea que atenen divuit localitats de la ciutat i col·laboren amb noranta-dos col·legis de districte. «Els Crea formen en capacitats ciutadanes i transformen entorns violents propiciant un espai on els nens i joves sentin que poden ser creadors; a més, són una font d’ocupabilitat per als artistes», assegura Catalina Valencia, directora de l’Idartes. Són més de cinc-cents els artistes formadors dels Crea que ofereixen cursos d’arts electròniques, teatre, música o dansa des dels sis anys fins als vint-i-vuit. «El Crea és una classe seriosa, t’expliquen referents i maneres de produir, coses d’emprenedoria; em sembla molt bo perquè, a més, és un programa gratuït. L’educació artística és important per a la formació de costums i valors», diu Jerson Murillo, que té vint anys i gràcies al Crea de Ciudad Bolívar es va allunyar del carrer i va evitar entrar a l’exèrcit. Actualment està cursant un pregrau d’arts plàstiques i visuals. «Al Crea vaig trobar el que vull fer; això marca una vida», assegura Murillo, que entén l’obra d’art com quelcom estètic però també funcional.

ESPAIS CREATIUS

KulturKontakt és una agència pública austríaca que treballa a la cruïlla entre les escoles, l’art i la cultura. A través dels Dialogue Events alumnes, mestres i artistes experimenten junts mètodes artístics a l’escola. En els últims trenta anys, al voltant de tres milions de nens i nenes han participat en més de 57.000 Dialogue Events. Literatura, dansa, teatre, música, belles arts, fotografia, disseny o arquitectura són alguns dels camps treballats. Les trobades directes permeten als nens i joves participar activament en processos artístics, i els alimenten l’interès

Des de fa vint anys funciona al centre 3331 Arts Chiyoda de Tòquio, el Japó, la iniciativa Kaekko Bazaar, en què els nens intercanvien joguines. Ells mateixos classifiquen les joguines amb gomets de colors segons l’estat de conservació. L’activitat crea comunitat i promou la resolució de problemes. © 3331 Arts Chiyoda

en tècniques contemporànies; a més, aquests tallers participatius ajuden al desenvolupament d’habilitats socials i tenen un profús efecte en el sentit comunitari de la classe. «Els horitzons culturals dels estudiants i els professors s’amplien, l’accés a l’art contemporani es potencia i les aproximacions a tasques artístiques es poden transferir a les generals», assegura Sirikit Amann, cap del Departament d’Educació i Societat de KulturKontakt. A més, aspectes com la diversitat, la inclusió d’artistes migrants i multilingües —una prioritat per a l’organització—, l’equilibri entre diferents tipus d’escoles o la distribució equitativa entre ciutats i àrees rurals són aspectes cabdals del programa. «Els espais escolars és on passen més temps i on es relacionen amb els seus iguals. Els patis escolars són un espai físic i també social, un escenari on els joves posen en pràctica les seves habilitats socials. Per això considero que l’escola és un mitjà excel·lent per explorar les relacions entre comunitat i entorn, i un espai molt apropiat per tirar endavant projectes artístics a la vegada que educatius», considera Timo Jokela, artista mediambiental i degà de la Facultat d’Art i Disseny de la Universitat de Lapònia.

Dirigint-nos cap al nord, fins a Finlàndia, hi trobem un model exemplar pel que fa a l’educació artística. El país disposa de 424 escoles d’art repartides entre cinquanta-set poblacions. Aquests centres, on s’imparteixen música, dansa i arts visuals, estan finançats pel govern, i els seus currículums estan unificats per una llei del Departament d’Educació Finès. Tot i que poden cobrar una quota moderada, està estipulat per llei que no poden ser centres que busquin profit econòmic. A Hèlsinki, la capital, hi ha prop de seixanta escoles que ofereixen aquesta educació artística bàsica, i les organitzacions que les regeixen són les comunitats (46 %), associacions (34 %) o fundacions.

Annantalo és l’exemple d’un altre model també situat a la capital. En paraules d’Eeva Mussaari, la responsable de l’equip d’educació artística, «som un centre

A través dels Dialogue Events, de l’agència pública austríaca KulturKontakt, alumnes, mestres i artistes experimenten junts mètodes artístics a l’escola.
© Franzi Kreis/BMBF KKA

d’art multidisciplinar. Els cursos d’art per a nens i joves són només una part de les nostres activitats, que també inclouen esdeveniments, exposicions i tallers per a tota la família». Tot i no ser una escola en si, Annantalo té un comitè que es reuneix regularment i que està format per responsables tant del Departament d’Educació com del de Cultura de la ciutat d’Hèlsinki. «Com a centre artístic, no seguim models, currículums o sistemes —no segueixen la llei d’educació bàsica finesa—, tot i que tenim moltes regulacions de la ciutat mateix», diu Mussaari. Els seus cursos semianuals o anuals no són gratuïts, però amb els subsidis de la ciutat, el cost de la matrícula baixa considerablement. També ofereixen places gratuïtes per als estudiants amb situacions socials i econòmiques més desfavorables. Un altre dels programes que ofereixen, treballant conjuntament amb les escoles de la ciutat i subvencionat per la ciutat, es diu 5x2. Les classes regulars assisteixen a Annantalo durant la jornada escolar per participar en els seus cursos. Hi van cinc vegades, durant cinc setmanes i treballen amb educadors artístics d’Annantalo dues hores cada visita. La classe es divideix en grups més petits i treballen sempre amb el mateix educador per aprofundir en la feina. Segons l’artista i educador d’art a infants Jorge Raedó, que va passar una temporada a l’escola, el programa 5x2 té com a objectiu que tots els nens d’Hèlsinki gaudeixin del curs almenys una vegada entre els set i els dotze anys. Per a Raedó aquest tipus d’escoles són decisives per millorar l’educació de les arts i complementen la feina dels col·legis perquè disposen de professionals de les arts i de material especialitzat.

L’aprenentatge en aquests espais és holístic, o, com en diu la doctora Grushka, fan *embodied learning*: no hi ha separació entre la ment i el cos, no es pot demanar a ningú que separi l’emoció quan està aprenent. Per tal que sigui efectiu, s’ha d’estar connectat i interessat. «L’art no et curarà, però t’ajudarà en diferents nivells a tirar endavant, a sentir-te reconfortat i empoderat», conclou Grushka.

Tornem així a l’acupuntura: si creiem que la força vital —el *chi*— flueix per uns punts estratègics del cos, practicant-la millorarem el benestar general i foragitem el dolor.

El programa Crea, impulsat per l’Instituto Distrital de las Artes de Bogotá (Idartes), a Colòmbia, forma en capacitats ciutadanes i transforma entorns violents propiciant un espai on els nens i joves sentin que poden ser creadors.
© @mathvalbuenaph / Idartes

